

II. Abdülhamid'in Diplomasisinde Yüksek Topuklar: Karadağ Prensesi Milena ve Sultan Abdülhamid

High Heels in the Diplomacy of Abdulhamid II: Princess Milena of Montenegro and Sultan Abdulhamid

*Uğur Özcan**

Özet

Diplomasinin gücüne inanan II. Abdülhamid, saltanatı boyunca ülkeler arasında ilişkilerde sorunların çözümünde diplomasiyi bir silah gibi kullanmıştır. Bu bağlamda teşrifatı ve ikili diyalogu hep birinci planda tutmuş, konuklarına büyük bir misafirperverlik örneği göstererek onları memnun etmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid'in yaklaşımı diplomatik nezaket ve saygı çerçevesinde verdiği hediyeler, madalyalar ve jestlerle sadece konuklarının değil, onların halklarının da sevgisini kazanmak şeklinde olmuştur. II. Abdülhamid'in barışçıl yaklaşımına en güzel örneklerden birisi de, Balkanların Adriyatik Denizi kenarındaki ülkelerinden Karadağ Devleti ile ilişkilerde uyguladığı diplomasisidir. Bu diplomaside Karadağ Prensi Nikola'ya uygulanan teşrifatın rolü olduğu kadar, onun eşi Prenses Milena'ya uygulanan teşrifatın da rolü vardır. Bu çalışmada II. Abdülhamid'in Karadağ Prensi ile kurduğu diplomatik ilişkilerde, Prenses Milena'ya verdiği önem, arşiv belgeleri ve Nikola'nın günlüklerinden istifade ederek anlatılacak ve yine onun dış politikasında kadın faktörüne vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Prenses Milena, Karadağ, Osmanlı Diplomasisi, Kadın

Abstract

Having believed in the power of diplomacy, throughout his reign, Abdulhamid II exploited diplomacy for the solution of troubled relations among the countries. Concordantly, he always prioritized ceremonial and

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü, e-posta: ozcanugur@hotmail.com

dialogue and strived to please his guests by demonstrating such magnificent hospitality. The diplomatic approach of Abdulhamid II was not only to win the hearts and minds of his guests by means of amiably and deferentially submitted gifts, medals and jests but to win the hearts and minds of their peoples as well. One of the greatest examples to the peaceful attitude of Abdulhamid II is the diplomacy he maintained in the relations with Montenegro. Not only the ceremonial held for Prince Nikola of Montenegro has an impact upon this diplomacy but the ceremonial held for his wife, Princess Milena as well. In this study, the woman factor in the diplomatic relations he established with Prince of Montenegro and in his foreign policy and the importance he attached to Princess Milena will be emphasized by help of archived documents and the journals of Nikola.

Keywords: Abdulhamid II, Princess Milena, Montenegro, Diplomacy of Ottoman Empire, Women.

Giriş

Prenseslerin ve kraliçelerin ülkelerin kaderinde ne denli önemli rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Çariçe Katarina'dan Kraliçe Victoria ve Prenses Diana'ya kadar prensesler ve kraliçeler dünyadaki politik gelişmelerde ciddi anlamda rol oynamış, halk nazarında etkin kişiler olmayı başarabilmişlerdir. Giydikleri kıyafetlerle, saç modelleriyle, çocuklarıyla, aşklarıyla ve bazen de skandallarla gündemde olmak onların yegâne arzusu olmasa da, böylesine ilgi odağı olmaları, devletlerarası ilişkilerde ve hanedanlar arası akrabalıklardaki kadın faktörü düşünüldüğünde nedensiz değildir. Nitekim onlar, tıpkı Sırbistan Kraliçesi Draga Maşin Obrenoviç fenomeninde olduğu gibi, bir hanedanın yıkılmasına neden olabilecek ya da Çariçe Katarina gibi 34 yıl boyunca ülkesini yöneten ve güçlü kılan bir lider olabilecektir. Talihsiz Draga Maşin, Kral Aleksander'la evlenmeden önce onun metresi ve eski kocasını öldürmekle suçlanan dul bir kadındı. Kral'a "layık" olmadığı düşünülen kraliçenin *erkek evlat veremiyor* olması ise affedilemez bir durum olarak değerlendirilmiş, Kral ve Kraliçe dünyanın gözleri önünde Belgrad'taki saraylarının penceresinden yarı çıplak bir şekilde dışarı atılarak hunharca katledilmişlerdi¹. Balkanlardaki dengeleri altüst eden böylesi travmatik bir hadise, prenses ve kraliçelerin, ülkelerin politik yaşamlarında ve geleceklerinde etkisiz birer figür olduğu yönündeki düşünceleri bertaraf edebilecek örneklerden sadece biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Teşrifatta iki numaralı isim olduğu için karşılmalarda, kabullerde Prenseslere ve Kraliçelere atfedilen önem bir hayli fazla olmuştur. Onların edineceği intiba, halka yansıtacak olanla aynıdır. Son yıllarda üst düzey

¹ Chedomille Mijatovich, *A Royal Tragedy. Being the Story of the Assassination of King Alexander and Queen Draga of Servia*, Eveleigh Nash, London 1906, s. 95

diplomatik ziyaretlerde *first lady* (hanımefendi)lerin, gezilerde arz-ı endam etmesi, bir takım toplumsal faaliyetleri himayelerine almaları ve basının olağanüstü ilgisine mazhar olmaları, halk üzerinde olumlu etkilerin oluşmasına ve halkların bu vesileyle birbirlerine sempatiyle bakmalarına neden olabilmektedir. Diplomasinin vazgeçilmez bir parçası olan *hanımefendi aktiviteleri*, aslında çok yeni bir olgu değildir. Bu faktörü Osmanlı tarihi düzeyinde belki de en etkili kullanan devlet lideri II. Abdülhamid'tir.

Diplomasinin gücüne inanan II. Abdülhamid, saltanatı boyunca ülkeler arasında ilişkilerde sorunların çözümünde diplomasiyi bir silah gibi kullanmıştır. Bu bağlamda teşrifati ve ikili diyalogu hep birinci planda tutmuş, konuklarına büyük bir misafirperverlik örneği göstererek onları memnun etmeye çalışmıştır. Hatta II. Abdülhamid'in bu tavrının kamuoyu oluşturma gayretinin bir tezahürü olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu nedenle fevkalade önemli böylesi girişimlerde II. Abdülhamid'in yaklaşımı diplomatik nezaket ve saygı çerçevesinde verdiği hediyeler, madalyalar ve jestlerle sadece konuklarının değil, onların halklarının da sevgisini kazanmak şeklinde olmuştur. II. Abdülhamid'in barışçıl yaklaşımına en güzel örneklerden birisi de, Balkanların Adriyatik Denizi kenarındaki ülkelerinden Karadağ Devleti ile ilişkilerde uyguladığı diplomasidir.

Yüzyıllarca hep isyanlarla ve çok şiddetli savaşlarla zikredilen ilişkiler, özellikle Karadağ'ın bağımsızlığını elde etmek için verdiği mücadele sırasında daha da gerginleşse de Abdülhamid dönemiyle birlikte, yerini daha barışçıl ve mutedil bir siyasi ilişkiye bırakmıştır. Bu diplomatik ilişkilerdeki iyileşmede Karadağ Prensi Nikola'ya uygulanan teşrifat kadar, onun eşi Prenses Milena'ya uygulanan teşrifatin da payı olduğunu unutmamak gerekir.

Prenses Milena (1847–1923) ilk bağımsız Karadağ Devleti'nin kurucusu Prens Nikola Petroviç-Njegoş'un eşiidir. Karadağ Prensi ile 1860 yılında daha 13 yaşındayken politik anlamlar da içeren bir evlilik yapmıştır. Karadağ'ın kırsal kültürüyle yetişmiş, kocasına sadık, çalışkan, saygılı kadınlarından birisidir. 1910 yılında Kraliçe unvanını alan ve Karadağ kadını için bir *rol model* olan Milena, toplumdaki kadına bakışın değişmesine vesile olurken diğer taraftan Karadağ-Osmanlı ilişkilerine de önemli katkılarda bulunmuştur.

19. yüzyıl Avrupa'sında ve onun etkisi altına girmiş olan Balkanlarda oluşturulan olumsuz Türk imajının, Prenses Milena'nın düşüncelerine etki ettiği bilinmektedir. Prenses Milena'nın sahip olduğu bu olumsuz izlenimler ebedi değildir. Kötü intiba ve ön yargılar yıllar sonra dağılmaya başlayacaktır. Olumsuzdan olumluya geçişin nedenleri arasında hiç şüphesiz ki Sultan II. Abdülhamid'in yabancı konuklarına gösterdiği ilgi, alaka ve misafirperverliğin olması dikkate değerdir. Diplomatik törenlerde ve diplomatik temaslarda kadın olgusunu arka plana atmayan II. Abdülhamid'in, yabancı devlet liderlerini, sefirlerini ve temsilcilerini konuk ettiği zaman onların eşlerine karşı gösterdiği nezaket, iltifat ve onlara takdim ettiği hediyeler, konuk liderleri olduğu kadar, eşlerini de şaşırtmıştır.

a. Prenses Milena'nın Karadağ Toplumundaki Yeri

II. Abdülhamid'in nezaket ve iltifatlarına nail olan Karadağ Prensesi Milena'nın toplum nezdinde konumuna bakmadan önce genel itibariyle Karadağ kadınının toplumdaki yerine göz atmakta fayda vardır. Kabile anlayışı ve gelenekleriyle idare edilen Karadağ toplumunda kadın, hep ikinci planda görülmüştür. Karadağlı bir erkek için iyi bir kadın, her türlü ev işini yapan, sağlıklı ve güçlü biri olmalıydı. Ama en önemlisi iyi bir kadın, eşine erkek çocuklar verebilirdi².

Karadağ toplumunda kadın algısı da çok farklıydı. Kadın zayıflığın ve korkaklığın sembolüydü adeta. Öyle ki savaştan kaçan erkeği, kadın gibi görürlerdi. Kadınlara has bu davranışı nedeniyle kadın gibi muamele görmeyi hak eden firarî erkek, böylece hakaretlerin en büyüğüne de muhatap olurdu. 19. yüzyıla kadar, savaş meydanına çıkmak istemeyen ve savaştan kaçan erkeğe ceza olarak kadın kıyafeti giydirilir, ondan korkak ve vatan haini olduğunu kabul etmesi istenirdi. Üstüne üstlük cezası da bir kadına verdirilerek ızdırabı katlanırdı³. Karadağ erkeklerine göre kadınlar için ayağa kalkılması dahi küçük düşme anlamına geliyordu. Bir erkek hiç bir zaman bir kadın için ayağa kalkmamalıydı. Bilakis kadınların, erkeklerle karşılaştıkları takdirde ayağa kalkmaları çok daha uygun görülürdü⁴. Bir erkekle tanıştırılan kadın mutlaka o erkeğin elini öpmek zorundaydı. Erkeğin bir "*kadının*" elini öpmesi ise erkekliğe asla "*yakışmazdı*"⁵. Kaldı ki kız çocuğu doğumunun, onların erkek gibi savaşılamayacakları ve kendileriyle eşit sayılamayacakları için talihsizlik olarak görüldüğü bir toplumda⁶, bu yaklaşım pek abes karşılanmıyordu. Diğer taraftan ağır iş şartları nedeniyle Karadağ kadınlarının çoğunun fizyolojik dengeleri bozuluyor, genç yaşta güzellikleri kayboluyor ve çabucak yaşlanıyorlardı⁷. O dönemde bölgeyi gezenlerin çoğu, aynı kanaate vardıklarını, seyahatleri esnasında bina inşaatında çalışan, yolda yük taşıyan, çeşmeden eve su götüren

² Cristopher Boehm, *Blood Revenge, The Anthropology of Feuding in Montenegro and Other Tribal Societies*, University Press Of Kansas, USA 1984, s.70-71.

³ Francis Seymour Stevenson, *History of Montenegro*, London Jarrold, London 1914, s. 93.

⁴ Paul Edmons, *To The Land Of The Eagle: Travels in Montenegro and Albania*, 1927, s. 39-40.

⁵ Trevor, *a.g.e.*, s. 57.

⁶ Trevor, *a.g.e.*, s. 57.

⁷ John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro* Vol. 1, John Murray, London 1848, s. 420; Mehmet Mercan, "Sadriazam Ahmet Cevat Paşa'nın Seyahatnamesi" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran S. 102, Yıl 1996, s. 158-159; Kâmil Kapudan, *Karadağ Hakkında Bazı Ma'lûmata Samildir*, Maârif Nezâret-i Celîlesi, İstanbul 1294, s. 13; Uğur Özcan, "Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, Sayı:19, s. 25-36.

Karadağ kadınları gördüklerini yazarak Karadağ'da kadın olmanın zorluğuna vurgu yapmışlardır⁸.

Karadağ'da kadın algısının değişmesinde Petroviç hanedanı ve özellikle 1860 yılında başa geçen Prens Nikola'nın icraatları bir kırılma noktasıdır. Karadağ'ın modernleşmesinde ve bu sosyal dönüşümünde onun icraatlarının önemli bir rol oynadığı ve ülkesine ciddi anlamda bir gelişme ve ilerleme kaydettiği tartışılmazdır. 1903 yılında farklı kesimlerden insanların katıldığı yeni yıl kutlama resepsiyonlarında Nikola, Prenses Milena'yı sağ tarafına alıp konuklarını selamlarken halkına, bir kadına nasıl davranılması gerektiğini göstermiş, elini öpmeye gelen en radikal voyvodalara bile eşi Prenses Milena'yı işaret ederek önce onun elini öpmelerini söylemiştir⁹. Bu tavır, sembolik ama kadına karşı tutumun nasıl olması gerektiğini en üst düzeyde gösterme ve yüksek tabakaya mensup Karadağlılar arasında anlayış değişikliğini işaret etmesi bakımından manidardır. Bu bağlamda Prenses Milena, Karadağ toplumdaki kadın algısının değişiminde önemli bir sembol olacaktır. Nikola, toplumdaki kadim mantaliteyi değiştirmek için vermek istediği mesajı Prenses Milana üzerinden iletmıştır. Fakat halk tabakasında kadına bakışın değişmesi kolay olmamış, kadına yönelik nezaket ve reverans uygulamaları halk arasında "*sevimsiz bir yük*" olarak algılanmaya devam etmiştir¹⁰.

İşte, kadının "*sevimsiz bir yük*" olarak görüldüğü Karadağ'da prenses olmak da kolay değildir kuşkusuz. Sorumlulukları, diğer prenseslerden çok daha fazladır. Bu nedenle içinde yaşadığı topluma kadın algısının değişmesinde örnek olmalı ve önderlik yapmalıdır. Ama bunu yaparken bir o kadar da geleneklerine ve geçmişine bağlı olabilmelidir.

Evlendiğinde 13 yaşında bir kız olan Milena, evliliğin ilk zamanlarında tecrübesizliğinden dolayı büyük zorluklar çekmiştir. İlk dört sene çocuğu olmayan Milena, maktul lider Prens Danilo'nun eşi Prenses Darinka'nın gölgesinde kalmış ve kendisini çok yalnız hissetmiştir. Sırpça ve Fransızca eğitimi alan Karadağ'ın gelecekteki Prensesi Milena, 1865 yılında ilk çocuğunu dünyaya getirecektir. 1871'de ilk erkek çocuğunu doğuran Karadağ prensesi, 1889'da son doğumunu yapacak ve toplamda ise 12 çocuk sahibi olacaktır¹¹. 76

⁸ William Le Queux, *The Near East; The Present Situation in Montenegro, Bosnia, Serbia, Bulgaria, Roumania, Turkey and Macedonia*, Doubleday, New York 1907, s. 23-24; Alexandre Devine, *Montenegro The Warrior People Of The Black Mountain*, Grafos Dignitas Cetinje 1997 Ayı Basım, s. 38.

⁶ Wilkinson, *a.g.e.*, s. 48.

⁹ Reginald Wyon, Gerald Prance, *The Land of the Black Mountain; Adventures of Two English Men in Montenegro*, Methuen&Co, London 1905, s. 5-6; Trevor, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁰ Wyon, Prance, *a.g.e.*, s. 5-6.

¹¹ Marco Houston, *Nikola & Milena King and the Queen of The Black Mountain*, Leppi Publication, London 2003, s. 103.

yaşında Fransa'nın Antibes kentinde ölen Milena'nın 7 kızı vardır ve bunlardan dördü kraliyet aileleriyle evlenmiştir¹². Bu anlamda onun için *Avrupa'nın kaymanası* tabirini kullanmak çok da abartılı bir yaklaşım olmayacaktır.

b. Prens Nikola'nın İlk İstanbul Ziyareti ve Prenses Milena'nın Yokluğu

Yurt içi ve yurtdışı kimi seyahatlerde Prens Nikola'ya eşlik eden Milena, 1883 yılında O'nun İstanbul'a yaptığı ziyarette ne yazık ki yanında olmamıştır. Bunun nedeni, bu tarihi ziyaretin bir ilk olması ve yıllarca hep savaşlarla andıkları Türklere karşı içinde şüphe, endişe ve korku duymasıydı. Milena'nın Türklere karşı beslediği önyargıyı ve taşıdığı soru işaretlerini anlamak çok güç değildir. Uzun yıllar Karadağlıların Türklere karşı yaptıkları mücadeleleri duymuş, kahramanlık destanlarıyla büyümüştür. Hayatlarının olağan akışını değiştirenlerin hep Türklere olduğu anlatılmış, şiirlere, şarkılara, ninnilere dahi Türklere karşı gösterdikleri "*kabramanlık*" konu edilmiştir. Çok uzaklara gitmeye gerek yoktur. Daha 1840'larda şairliğiyle bilinen Karadağ'ın lideri II. Petar Petroviç Njegoş'un (1830-1851), Türklere karşı duyduğu öfke ve kinin dışı vurumu olarak adlandırabileceğimiz şiirleri, bir Karadağlı kadının zihnindeki Türk imajının nasıl olduğu konusunda bize bir fikir vermeye yetecektir. II. Petar, "*Dağların Tacı*" adlı destansı şiirinde¹³, Müslümanlığı seçip ihtida etmiş Ortodoks Hıristiyanları "*hainlikle*" suçlamış ve "*bir gören göz bir konuşan Türk dili kalmayuncaya kadar keseceğiz!*" ifadelerini kullanarak İslam'ın Karadağ'dan kökünden sökülüp atılması gerektiğini savunmuştur. Müslümanlarla birlikte yaşamının mümkün olmadığını ifade edildiği bu şiirin, Karadağ'ın "*milli kurtuluş ideolojisini*" oluşturduğu düşünülürse¹⁴, Karadağ'ın en tepesindeki isimle birlikte, Karadağlıların Türklere karşı duyduğu nefret net bir şekilde anlaşılabilir.

1883 yılının yaz ayında gerçekleştirilen bu tarihi ziyarete yalnız giden Prens Nikola, 18 Ağustos'ta Kala-i Sultani (Çanakkale)'den geçerek şaşaalı törenlerle karşılanmıştır¹⁵. İstanbul'a İzzeddin Vapur'uyla teşrif ettiğinde¹⁶ yirmi bir pâre top atışıyla selamlanan Nikola, Müşir Gazi Osman Paşa ve Hâriciye Nâzırı Arif Paşa tarafından karşılanarak, Dolmabahçe Sarayı'na kadar eşlik edilmiştir.

¹² *Time Magazine*, Milestones: Mar. 24, 1923.

¹³ Bishop II. Petar Petroviç Njegos, Karadağlılar için son derece önemli bir şairdir. "*Dağların Tacı*" (Mountain Wreath) adlı eserini 1846 yılında Çetine'de yazmıştır. Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 316.

¹⁴ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İst. 2004, s. 328.

¹⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), Y.PRK.NMH, 2/50; Andrijašević, Zivko M., "Montenegro from Ancient Times to the Balkan Wars" *The History of Montenegro*, CIG, Podgorica 2006, s. 126.

¹⁶ BOA, İ.HR, 291/18272 (*Hicri 16.L.1300-Milâdi 20.8.1883*).

Dolmabahçe Sarayı'nın giriş kapısına kadar gelen Sultan II. Abdülhamid, misafirini kapıda karşılamıştır¹⁷. Prens Nikola ve beraberindekiler, ziyaret müddetince İstanbul'un en gözde ve nezih mekânlarından biri olan Göksu Kasrı'nda misafir edilmişlerdi¹⁸. Fakat İstanbul'a yaptığı bu ilk gezide Nikola'nın, beraberinde Prenses Milena'yı getirmemesi ve devlet erkânıyla gelmeyi tercih etmesi, II. Abdülhamid'in dikkatinden kaçmamıştır.

Nikola'nın, Sultan II. Abdülhamid ile baş başa görüşme fırsatı bulduğu bu gezi Osmanlı-Karadağ ilişkilerindeki iyileşme sürecine katkı sağlamış ve olumlu gidişata ivme kazandırmıştır. Görüşme sırasında II. Abdülhamid, konuğuna eşi Prenses Milena'nın halini hatırlarını sormuş ve ona selam göndermiştir. Ziyaretin hemen ardından Sultan, Prenses Milena'ya verilmek üzere, gümüşten yapılmış değerli bir İstanbul albümü yollamıştır¹⁹. Nikola, II. Abdülhamid'in, ailesine gösterdiği bu ilgiye şaşırmıştır. Bu beklenmedik ilgi onda, Petroviç hanedanı hakkında çok iyi bilgilendirildiği düşüncesini uyandırmıştır. Nikola günlüklerinde II. Abdülhamid'in bu ilgisinden bahsederek, Milena ile ilgili şu ifadeleri kullandığını belirtmektedir: “Onun yaptığı işleri ilgiyle takip ediyorum. Lütfen kendisine ona hayran olduğumu iletiniz.”²⁰

Abdülhamid gerçekten de Karadağ'da kalıp İstanbul'a gelmeyen Prenses Milena'ya bir telgraf çekmiştir. Telgrafta kocasının sağ salim İstanbul'a geldiğini ve onunla çok iyi bir muhabbet kurduklarını söylemiştir. Sultan Abdülhamid 19 Ağustos 1883'te gönderdiği telgrafta:

“Zev-i mufabhameniz hazretleri şimdi İzzeddin Vapurı'yla ve kemâl-i sıhbat ve âfiyetle dersââdete vâsıl olarak kendilerini kemâl-i mahzuziyetle kabul eylediğim haber-i müserret eserini tebliğ ederim”

diyerek Prens Nikola'yı kabul ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca kendisinden bahsettiklerini ve kızının evliliğini haber aldığını söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir.

“Prens hazretleriyle zât-ı âli-i fehimânelerinizden babs olunarak kerîme-i muhteremeleri prenses hazretlerinin izdivac eylediğini arz eylediğinden bu bâbda tebrikât-ı samîmiyemi beyan eylerim. 7 Ağustos 1299(Rumi)- 19 Ağustos 1883 (Miladi)”²¹

¹⁷ BOA, Y.E.E., 42/40 (Hicri 21.L.1300-Miladi 25.8.1883).

¹⁸ BOA, Y.A.HUS, 174/56 (Hicri 22.L.1300-Miladi 26.8.1883).

¹⁹ Bu albüm hâlen Karadağ Milli Müzesi'nde, (National Museum of Montenegro) Nichola's Museum'da Birinci Odada (Court Library) sergilenmektedir. *National Museum of Montenegro, Court Library (First Room)* Dispatched Letters, F. XXXI, Doc.No.189, Dated 24 September 1883 <<http://www.mnmuseum.org/StartE.htm>> e.t. 2.11.2008

²⁰ Houston, a.g.e., s. 173.

²¹ BOA, Y.PRK.NHM, 2/50, (Hicri 26/L/1300- Miladi 30 Ağustos 1883).

Bu zarif mesaja Prenses Milena'nın cevabı gecikmemiş hemen ertesi gün 20 Ağustos 1883'te Sultan Abdülhamid'e telgraf göndermiştir. Bu telgrafta ise Prenses Milena, şunları söylemiştir:

“Zât-ı şevketsemât-ı şabânelerinin iş'âr ve beyânına tenezzül ve inâyet buyurmuş oldukları abyâr-ı (iyi ve faziletli olanlar) misret-i asardan fevkalâde memnun ve müteşekkîr olduğumu beyan ve büyük kerimemin izdivacı basebiyle taraf-ı zîşeref-i şebîñşâbîlerine mazhâr olduğum tebrikât-ı maadi inâyat-ı şabanelerinden dolayı teşekkürât-ı ihtiram-kârânemin lütfen kabul buyurulmasını istirbâm ederim. İmza, Milena”²².

Dikkat edildiği üzere Abdülhamid, Prenses Milena'nın büyük kızının evlendiğini öğrenmiş ve çektiği bu telgrafta tebriklerini de iletmiştir. Tam o tarihlerde hatta Prens Nikola İstanbul gezisine çıkmadan günler önce, 1 Ağustos 1883'te Prenses Milena'nın kızı Prenses Zorka, Prens Petar Karacorçeviç ile Çetine'de bir Ortodoks kilisesinde dünya evine girmişlerdir. Daha sonra II. Abdülhamid tebrik mesajıyla kalmayacak ayrıca Prenses Zorka için muhteşem bir takı gönderecektir. Öyle ki bu takı, kızına verilen hediyeler arasında en görkemlisini teşkil edecektir²³.

Prenses Milena için sergilen bu tavır ve sözler, gerçekten Karadağlı bir prensesin kalbini fethedecek sözlerdir. Zira yıllarca hep ikinci planda tutulan ve Avrupalı gezginlerin gözüyle “köle” muamelesi gören bir Karadağ kadını için bu muamele, Türkler hakkında edinilen kötü intibaları sorgulanır hale getirmeye yetecektir. Bu iltifat dolu sözler Prenses Milena'yı fevkalade memnun ederken, kafasında onun ve onun şahsında bütün Türkler hakkında eski bildiklerinin doğruluğuna dair soru işareti oluşturmaya başlayacaktır.

c. Prenses Milena'nın, Nikola'nın İkinci Ziyaretine İştirak Etmesi

Osmanlı Karadağ ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından birisi de Nikola'nın, eşi Prenses Milena ve oğlu Mirko ile İstanbul'a yaptığı seyahattir. Prens Nikola, 1896 yılında ertelediği ikinci İstanbul seyahatini gerçekleştirmek için daha uygun zaman kollamış ve bu fırsatı 1899 yılında yakalayabilmiştir. Nikola, II. Abdülhamid'in kendisine hediye ettiği Boğaziçi'ndeki yalıyı teslim almak²⁴ ve Padişah'ın 24 Ağustos'taki cülûs günü kutlama merasimlerine katılmak için İstanbul'a yolculuk hazırlıklarına başlamıştır. Çetine'den yola çıkan Prens ve Prenses önce Riyeka (Rijeka)'ya oradan da Bar limanına ulaşmışlardır. Sultan II. Abdülhamid'in, konuk devlet liderine eşlik etmek üzere Bar Limanı'na gönderdiği İzmir Vapur-ı hümayunu²⁵ (kravazör) 19 Ağustos'ta Prens ve

²² BOA, Y.PRK.NMH, 2/50, (Hicri 26/L/1300-Miladi 30 Ağustos 1883).

²³ Houston, a.g.e., s. 186

²⁴ BOA, Y.E.E, 46/124 (Hicri 06.R.1327-Miladi 27.4.1909); Kataloğlarda belge tarihi 1327 olarak geçse de bunun sehven 1317 yerine 1327 şeklinde yazıldığını düşünmekteyiz.

²⁵ BOA, İ.HUS, 76/1317R-34 (Hicri 12.R.1317-Miladi 19.8.1899).

Prensese alarak, İstanbul'a doğru hareket etmiştir. Vapur-ı hümâyunda yolculuk sırasında ikramlar yapılmış ve konuklara Osmanlı mutfağından güzel örnekler sunulmuştur. Prensese Milena hava rüzgârlı da olsa güvertede yaklaşık bir saat kalarak denizi seyretmiş, endişeyle başladığı İstanbul yolculuğundan çok mutlu olmuştur. Fakat beklenmedik bir kaza İzmir Vapur-ı hümâyunda hasara yol açınca, Prens ve beraberindekiler başka bir vapurla yolculuğa devam etmek zorunda kalmışlardır²⁶.

Bu arada Emirgan'daki sahilhanede hummalı bir çalışma vardır. Belediye tarafından tamir ettirilen sahilhanenin masrafları da maliye tarafından ödenmiştir²⁷. Belediye başkanı bizzat Emirgan'a gitmiş, hazırlıkları yerinde inceleyerek sokakların güvenliği ve temizliği noktasında titiz davranılması talimatını vermiştir. Ayrıca II. Abdülhamid'in hizmetinde çalışan hademeler (Hademe-i hassa-i şahâne), Prens ve Prensese hizmetine verilmiştir²⁸.

Resmî karşılama için Şûrâ-yı Devlet Mülkiye azâlarından Turhan Paşa, aralarında Teşrifat-ı Hâriciye Muâvini Galib Bey, Mirliva Rıfat Paşa ve Miralay Tevfik Bey'in de hazır bulunduğu mülkî ve askerî erkândan oluşan özel bir heyetle, limana gitmişlerdir²⁹. Prens, Prensese ve oğulları Mirko bir hafta kadar kalmayı planladıkları İstanbul'a, Karadağ Hariciye Nazırı ve Prensese Milena'nın *Dame d'honneur* (*Nedime*) Matmazel Naikom'la birlikte gelmişlerdir³⁰. Büyük bir önem atfedilen ziyaretle ilgili olarak Sultan II. Abdülhamid'in emri üzerine, Osmanlı gazetelerine ilanlar verilmiş, makaleler yayınlanmıştır³¹.

İstanbul'da yapılan resmi karşılama töreninin ardından kendilerine tahsis edilen Emirgan Yalısı'na geçen ikili burada istirahata çekilmişlerdir. Bu maceralı yolculuğun ardından Prensese rahatsızlanmış ve ateşi yükselmiştir. Yolculuk sırasında güvertede geçirdiği bir saat deniz havası onu fena çarpmış olmalıdır. Öyle ki Prensese'nin ateşi 38 dereceye kadar çıkmıştır. Nikola böyle bir durumda Prensese'nin en az iki gün yatacağını düşünmektedir. Öğleden sonra saat üç gibi istirahata çekilen Prensese Milena ertesi sabah normale dönmüştür. Prens ve Prensese öğleden sonra yapılan resepsiyona katılmışlardır. Yaklaşık üç saat süren bu resepsiyonda Milena'nın gösterdiği inanılmaz performans Nikola'yı bile şaşırtmıştır. Resepsiyonun ardından akşam da Sultan II. Abdülhamid'in Karadağlı konukları onuruna vereceği akşam yemeği daveti vardır. Prensese Milena hastalıktan yeni çıkmasına rağmen bu davete de icabet etmiş ve Nikola'yı

²⁶ Nikola I. Petrovich-Njegosh, *Autobiographia Memoari Putopisi*, Ed: Dusan Vuksan, Cetinje 1969, s.727; Houston, *a.g.e.*, s. 173.

²⁷ BOA, İ.HUS, 155/1325/Ca-21 (*Hicrî 10.CA.1325-Milâdî 21.06.1907*).

²⁸ *İkdam*, 30 Ağustos 1899, s. 2.

²⁹ BOA, İ.HUS, 76/1317/R-38 (*Hicrî 13.R.1317-Milâdî 20.8.1899*) ; *İkdam*, 31 Ağustos 1899, s 2.

³⁰ *İkdam*, 30 Ağustos 1899, s. 2.

³¹ BOA, DH.MKT, 2242/92 (*Hicrî 28.R.1317-Milâdî 4.9.1899*).

yalnız bırakmamıştır³². Ziyafette konuk devlet liderinin yanında Prenses Milena, Prens Mirko, Turhan Paşa, Karadağ Hariciye Nazırı Gavro Vukoviç, Karadağ'ın Dersaadet maslahatgüzarı Mitar Bakiç, Mabeyn-i Hümayun memurları hazır bulunmuştur³³. Prens Nikola'yı kapıda sıcak bir şekilde karşılayan II. Abdülhamid, kısa bir sohbetin ardından, misafirlerini ziyafet salonuna almıştır. Oturma düzeni özenle seçilmiş gibidir. II. Abdülhamid sol tarafında Prenses Milena'ya, sağ tarafında Prens Nikola'ya, tam karşısına da Mirko'ya yer vermiştir. Prens ve prenses'in tam karşılarında ise şehzadeler oturmuştur³⁴.

Onuruna verilen yemeğin ardından, Emirgan yalısında bir dizi gösteriye şahit olan çift, Bahriye Nezareti'nden kendileri için özel olarak gönderilen *duba* üzerinde, boğazda ateş ve havai fişek gösterilerini seyretmişlerdir. Geceyi gündüze çeviren ve gökyüzünde büyüleyici bir atmosfer oluşturan havai fişekler Prens ve Prenses'e unutulmaz dakikalar yaşatmıştır³⁵.

Ertesi gün Karadağlı konuklar şerefine daha önce de gazetelerde ilan edilen bir ziyafet daha tertip edilmiştir³⁶. Yemekten sonra karşılıklı verilen nişan ve madalyaların ardından³⁷ II. Abdülhamid, Karadağ Prens ve Prensesi ile beraberindekilere, Hereke fabrikası ürünlerinden olan ve masrafları hassa hazinesi tarafından karşılanan³⁸ kumaş, halı, seccade gibi çok değerli hediyeler takdim etmiştir³⁹. Verilen hediyelere binaen Prens Nikola'nın, II. Abdülhamid'e "*Karanlık dağlarımıza döndüğümüzde bu hediyelerin hiçbir değeri kalmayacak Majesteleri*" demesi üzerine II. Abdülhamid, "*Sizin o güzelim dağlarımız, siz onların lideri olduğça daima aydınlık olacaktır*" şeklindeki iltifat dolu cümlelerle mukabelede bulunmuştur⁴⁰.

d. Prenses Milena'nın Harem Ziyareti

Bu gezide Prenses Milena için belki de en önemli husus Padişah'ın annesi ve eşleriyle tanıştığı Harem dairesinde ağırlanmasıdır. II. Abdülhamid yemeğin ardından Prenses Milena'yı hareme davet etmiştir. Gösterilen ilgi ve alakaya bakılırsa Nikola ve beraberindekilere saray protokolü uygulandığı anlaşılmaktadır. Zaten XIX. yüzyılda bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde saray protokolü Avrupa saraylarındaki protokole benzemeye başlamıştır. Önceleri padişahın eşleri ve annesi saray protokolünde yer almazken bu yüzyıldan itibaren saray protokollerinde yer almaya başladıkları gözükmektedir. Avrupa

³² Houston, *a.g.e.*, s. 173.

³³ BOA, DH.MKT, 2242/95 (*Hicrî 28.R.1317-Milâdî 4.9.1899*)

³⁴ *İkdam*, 2 Ekim 1899, s. 2-3.

³⁵ *İkdam*, 2 Ekim 1899, s. 2.

³⁶ BOA, DH.MKT, 2244/45 (*Hicrî 02.CA.1317-Milâdî 08.09.1899*)

³⁷ Uğur Özcan, *II Abdül Hamid Dönemi Osmanlı Karadağ Siyasi İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2009, s. 154.

³⁸ BOA, Y.MTV, 194/116 (*Hicrî 26.CA.1317-Milâdî 2.10.1899*).

³⁹ BOA, Y.MTV, 194/19 (*Hicrî 05.CA.1317-Milâdî 11.9.1899*).

⁴⁰ Houston, *a.g.e.*, s. 175.

monarklarının, Bulgaristan gibi Balkan devletlerinin imtiyazlı prenslerinin haremi ziyaret ettikleri görülmüştür. Diplomatik temsil hükümlerinin belirlendiği Viyana kararlarına Osmanlı Devleti'nin imza attığı göz önüne alındığında Osmanlı saraylarında padişah eşleri ve annesinin protokoldeki yeri belirginleşmiş ve sistem yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Harem dairesine yapılan bu ziyaretler bu değişimin bir ürünü olarak görülmektedir. Daha önce Fransa İmparatoriçesi Eugenie III. Napolyon'u temsilen İstanbul'u ziyaretinde, Alman Kayzeri Wilhelm'in birincisi imparatoriçe ile birlikte olmak üzere 3 ziyaretinde, yine Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl, İmparatoriçe Zita ile birlikte İstanbul'a yaptıkları ziyaretlerde bu yeni protokol uygulanmıştır. Fakat yine de Avrupadakinden farklı olarak resepsiyonlarda padişah ve veliahdı bulunurken padişah eşleri ve valide sultan bulunmamıştır. Buna karşın, gelen imparatoriçeler ve prensesler harem-i hümayunu ziyaret ederek kadinefendilerle ve valide sultanla görüşme imkânı bulmuşlar ve harem dairesinde ağırlandırlardır. Kadinefendiler de imparatoriçelere ikamet ettikleri Beylerbeyi Sarayı'nda iade-i ziyarete bulunarak protokolü tamamladıkları görülmüştür. Böylece hanedan kadınları devlet protokolünde arzı endam etmeye başlamışlardır⁴¹.

Daha çok kırsal kültürü ile yoğrulmuş olan Prens Milena'nın haremle ilgili pek olumlu düşünceleri yoktur. Harem ile ilgili tahayyül ettiği şeyler, batıdaki oryantalistlerin çoğu hayal mahsulü yazılarından çok farklı değildir. Fakat Harem, François Gerorgeon'un tabiriyle "*batılıların kafasındaki dizginlerinden boşanmış sefahat yeri imgesi*" ile hiç bir alakası olmayan katı kuralları ve hiyerarşisi olan bir sistemdir⁴². Neyazık ki Milena henüz bu gerçeklerden haberdar değildir. Hareme girip girmemekte kararsızdır ve kafasında soru işaretleri vardır. Ama bir yandan da Sultanın davetini yerine getirmek nezaketen gereklidir. Prens Milena kararsızlık içinde Nikola'ya: "*Sultanın davetine icabet etmek gerektiğini söylüyorsun fakat hareme girmek zorunda mıyım?*" sorusunu yöneltmiş, orada kimlerle karşılaşacağını merakla ve çekingenlikle öğrenmek istemiştir. Prens Nikola ise haremde sultanın hanımlarının olduğunu söyleyerek yalnız olmayacağını, Djela Vukoviç (Karadağ dış işleri bakanı Gavro Vukoviç'in eşi), Bayan Bakiç (Karadağ'ın İstanbul elçisi Mitar Bakiç'in eşi) ve nedimesi Matmazel Naikom'un da kendisine eşlik edeceğini ifade etmiştir⁴³.

⁴¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008, s.151. Alman İmparatoru II. Wilhelm ve İmparatoriçe Augusta Victoria Kasım 1889'da, İstanbul'a gelmişler ve Abdülhamid'in konuğu olmuşlardı. İmparatoriçe Augusta Victoria da Harem'de ağırlandırlardı. Fatmagül Demirel, *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyafetler Son Ziyaretler*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2007, s. 36.

⁴² François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Homer kitabevi, Çev. Ali Berktaş, İstanbul 2006, s. 165.

⁴³ Nikola I. Petrovich Njegosh, *Autobiographia Memoari*, Ed: Dusan Vuksan, Cetinje 1969, s. 727. Metinlerin İngilizceye çevirisinde yardımlarını esirgemeyen Karadağ'lı meslektaşım Vesna Vuckoviç ve Adnan Pepiç'e teşekkürü bir borç bilirim.

Milena: *Peki.. Sultan da orada olacak mı?*

Nikola: *Mubtemelen evet.*

Milena: *Sen de benimle gelecek misin?*

Nikola muzip bir edayla; *Ben gönüllüyüm seninle birlikte hareme gelmeye fakat oraya yabancı erkeklerin girmesi yasak!*

Milena oraya yalnız girmekten çekindiği için “*Şeytan yesin onların yemeğini!*” demiş ve hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Ama kendisinin bir devlet başkanının eşi olduğunun da farkındadır ve genel prosedür neyse ona icabet edecektir. Bunun için önce İstanbul’u ziyaret eden diğer imparator ve kral eşlerinin nasıl davrandığını öğrenmek istemiştir. “*Diğer prensesler de geldiklerinde orayı (Harem Dairesi) ziyaret ediyorlar mı?*” diye sormuştur. Nikola bu soru üzerine “*Duruma bağlı, bazıları ziyaret etmek için müsaade istiyor, bazıları ise girmek istemiyor*” cevabını vermiştir. Nikola’nın söyledikleri doğrudur. Zira 1889 yılının Eylül ayında Alman İmparatoru ile birlikte İstanbul’a ziyarete gelen İmparatoriçe Auguste Viktoria, Harem-i Hümayun’u ziyaret etme isteğini bildirince derhal hazırlıklar başlamış ve imparatoriçe üç nedimesinin refakatinde harem dairesine girmişti⁴⁴. Fakat ziyaretin isteğe bağlı olduğunu duyan Milena gitmemek için kendisine geçerli bir mazeret bulmuştur. Madem harem dairesini ziyaret isteğe bağlı, o halde kendisinin böyle bir isteğinin olmadığını belirtmesi bu *dertten* kurtulmanın bir yolu olabilirdi. Ama Nikola, Milena’nın bu tavrına çok kızmış ve “*tabii ki istedin!*” şeklinde tepki göstermişti. Aralarında geçen konuşmanın devamında ise şu ifadeler yer almaktadır⁴⁵.

Milena: “*Nerede ve ne zaman istedim tanrı aşkına?*”

Nikola: “*Önceki gece haremi görmeyi çok istediğini söylemiştin*”.

Milena: “*Eğer öyle bir şey dediysem gözlerim önüme aksın*”.

Nikola: “*Yemin etme!*”

Milena: “*Fakat gerçekten istemedim bey! Çok iyi biliyorum istemedim*”.

Anlaşılabacağı üzere harem dairesini ziyaret etme meselesi Prens ve Prens arasında bir kriz oluşturmuştur. Prens Milena’nın konuşmalarında da harem ziyareti hakkındaki düşüncesinin ne denli olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Nikola, Milena’nın Sultan’ın davetine olumlu yanıt verdiğini unutmuşçasına söylediklerini inkâr etmesine çok bozulmuştur. Çünkü bu sıradan bir harem ziyareti meselesi olmaktan çıkmış, Karadağ Devleti’nin itibarı meselesine dönüşmüştür. Ayrıca çok iyi dostu olan II. Abdülhamid’e verilecek olumsuz

⁴⁴ Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prenslerinin Harem Hatıraları*, L&M Yayıncılık, Haz: Harun Açıba, İstanbul 2005, s. 26.

⁴⁵ Nikola I. Petrovich Njegosh, *a.g.e.*, s.727-728.

yanıtın nezaket kurallarına aykırı bir durum teşkil edeceğinin de farkındadır. Bu nedenle Nikola, Prensese Milena'nın ne olursa olsun o davete icabet etmesi gerektiğini anlatmaya çalışır.

Nikola: “Unutmuşundur?”.

Milena: “Unutmak mı? Tanrı aşkına sen çıldırdın mı?”

Nikola: “Gitmek zorundasın çünkü söz verdin.”

Milena kararlı bir şekilde: “Dinle beni! Oraya gitmeyeceğim”.

Nikola, Prensese Milena'nın kararlılığını görünce onu bu inadından vazgeçirmek için başka bir yöntem denemeye karar vermiş ve ona bunu kendisinin istediğini söylemiştir. Nitekim Nikola'nın bu ikna yöntemi etkili olmuştur. Bir süre sonra Prensese Milena harem ziyareti için giyeceği kıyafetleri hazırlamaya başlamıştır. Kocasına sadık ve onun itibarını her zaman ön planda tutan bir Karadağ kadını örneği sergileyen Prensese Milena, bu tavrıyla kocasının itibarı söz konusu olduğunda kendi isteklerini göz ardı edebileceğini göstermiştir. Nikola, eşinin hazırlanışını ve heyecanını gördükçe gülmek için kendisini zor tuttuğunu günlüklerinde ifade etmektedir. Çünkü bunu görse, tekrar kararından vazgeçeceğini düşünmektedir⁴⁶.

d. Piristü Valide Sultan tarafından karşılanması

24 Ağustos akşamı Prens Nikola ve Prensese Milena akşam yemeğini ayrı yemişlerdir. Prensese Milena'nın bu çekimser tavrının nedenlerini anlamak çok güç değildir. Zira ancak Avrupalı gezginlerin, diplomatların ve ressamların anlatımıyla Osmanlı Haremi hakkında bilgi sahibidir. “Hayal ürünü” olarak nitelendirilen bu eserlerde yapılan tahliller haremî Osmanlı padişahlarının “dilediği kadını” vakit geçirebildiği bir mekân şeklinde olmuştur⁴⁷. Çekingen bir tavrıyla ve önyargılarla dolu düşüncelerle II. Abdülhamid'in eşliğinde⁴⁸ 24

⁴⁶ Nikola I. Petrovich-Njegosh, *a.g.e.*, s. 730; Houston, *a.g.e.*, s. 175.

⁴⁷ Ahmet Akgündüz, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, Timaş Yay, İstanbul 2007, s. 29-30.

⁴⁸ II. Abdülhamid'in imparatoriçe ve prenseslere haremde eşlik ettiğine yönelik bilgiler vardır. 1898 yılında Alman İmparatoriçesinin İstanbul'a yaptığı 2. ziyarette II. Abdülhamid, İmparatoriçe Augusta Victoria'ya harem ziyaretinde eşlik etmiştir. II. Abdülhamid'in koluna girerek hareme girmiştir. Büyük bir kanepenin ortasına oturan İmparatoriçe sağına valide sultanı soluna ise II. Abdülhamid'i almıştır. Fatmagül Demirel, *a.g.e.*, s. 71; Eylül ayının son günü Küçük Mabeyn Köşkünde gerçekleşen görüşmede, imparatoriçe, Perestu Valide Sultan'la tanıştırmıştı. Valide Sultan ilk önce ayağa kalkarak büyük bir nezaketle İmparatoriçe'yi karşılamıştır. Kısa bir sohbetin ardından daha sonra yan odaya geçilerek orada kendilerini bekleyen Bidar Kadınefendi ile tanıştırmıştır. Beyaz kumaştan yapılmış uzun etekli ve kuyruklu bir tuvalet giyen Bidar Kadınefendi bu takımını başındaki elmas taşı bir taçla ve göğsüne taktığı nişanlarla süslemiştir. İmparatoriçe'nin Bidar Kadınefendi'ye harem hayatıyla ilgili sorusuna, Bidar Kadınefendi “*vallahi ne desem ki? Tatlı yemekten pek şişmanlamış, üstlerindeki*

Ağustos'ta Harem dairesini giren Milena, *Piristû Valide Sultan*⁴⁹ tarafından fevkalade nazik bir şekilde karşılanmıştır⁵⁰. Valide sultan ki Harem-i Hümayun'un en nüfuzlu kadınıdır ve haremde herşeyinden sorumlu kişidir. Ondan habersiz haremde tek bir kuş dahi uçmazdı⁵¹. Milena'ya karşı çok sıcak ve samimi davranan Piristû Valide Sultan, onu kucaklamış, ellerini tutmuş ve yanaklarını okşamıştır. Ona ne kadar güzel olduğunu söyleyerek birçok defa iltifatta bulunmuştur. Mutantın bir şekilde ağırlanan Prenses Milena, gördüğü ilgi ve alâkadan çok memnun kalmıştır. Şerefine çeşit çeşit meyveler, tatlılar ikram edilmiş, kahveler içilmiştir. Cariyelerden oluşan bir koro tarafından sazlar çalınmış, şarkılar söylenmiştir. Harem dairesinde görevli kızların kimisi saz çalarken kimisi de dans etmiştir. Diğerleri ise muhteşem yemeklerden oluşan Osmanlı mutfağının en güzel örneklerini sunmuşlar ve ardından Türk kahvesi ikram etmişlerdir. Güzel sesli siyahî bir kadından Arapça şarkılar dinlemişlerdir. Milena, siyahî iç oğlanların kadınlara servis yaptığını anlatmıştır⁵².

Valide Sultan, Prenses Milena'ya, yıllar önce ağırladıkları kızı *Stane*'den ve onun güzelliğinden bahsederek onu çok sevdiğini söylemiştir. Milena ise

Paris modası elbiselerin biç yakışmadığı bir sürü kadın" şeklinde esprili bir cevap verince İmparatoriçe'yi güldürmüştür. Leyla Açıba, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, L&M, Haz: Harun Açıba, İstanbul 2005, s. 26-27; II. Abdülhamid'in sadece imparatoriçeler değil elçilerin eşlerini ve kızlarını da zaman zaman harem de ağırladığı ve valide sultan ve eşleriyle tanıştırdığı bilinmektedir. Pembe inciye meraklı olan İngiliz elçisi Lord Duffren'in kızına Ramazan'da iftar davetinde sürpriz yapmıştır. Bayan Duffren ve kızını hareme davet ederek orada ağırlamıştır. İftardan sonra içinde değerli hediyelerin bulunduğu bir tepsiyi Bayan Duffren'e ve kızına vermiştir. Bu hediyeler arasında elçinin kızı için düşünülmüş olan son derece pahalı bir pembe incinin bulunması hem İngiliz elçiyi hem de eşi ve kızını memnun etmiştir Süleyman Kani İrtem, *Bilinmeyen Abdülhamid, Hususi Ve Siyasi Hayatı*, Cilt. 1, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s. 141-142.

⁴⁹ Valide Sultan, padişah annelerine verilen isimdir. Piristû (Perestû) Valide Sultan (ö.1904) Sultan Abdülmecit'in eşi ve II. Abdülhamid'in manevi annesidir. Bilindiği gibi II. Abdülhamid annesi Tirimüjgan Sultan'ı 10 yaşındayken kaybetmiş ve Piristû Hanım ona annelik yapmıştır. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitapları, İstanbul 2008, s. 20-22; Ayrıca Osmanlı tarihindeki son valide sultan olarak da tarihe geçen Piristû Valide Sultan, bir çerkez asilzadesinin kızıdır. Piristû, Farsça bir kelimedir ve "*kırlangıç kuşu*" demektir. Piristû Kadın Efendi, Abdülmecit'in eşi aynı zamanda annesini küçük yaşta kaybeden II. Abdülhamid'in manevi annesidir. Çerkez asilzadelerindendir. II. Abdülhamid'i büyüten ve yetiştiren Piristû Kadın Efendi, II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle sarayda Valide Sultan olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son valide sultanı olarak da bilinmektedir. 1904 yılında vefat etmiştir.

⁵⁰ Nikola I. Petrovich Njegosh, *a.g.e.*, s. 730; Houston, *a.g.e.*, s. 175.

⁵¹ Şadiye Osmanoğlu, "Sultan II. Abdülhamid Devrinde Harem Hayatı" *Hayat Mecmuası*, S. 1-10, İstanbul 1963.

⁵² Nikola I. Petrovich-Njegosh, *a.g.e.*, s. 730.

Stane'nin kızı Elena (Jelena) yani torununun 15 yaşına girdiğini hatırlatmıştır⁵³. Prens Nikola'nın anılarında bizzat Prenses Milena'nın anlattıklarına yer verilirken, verilen bilgilerin doğruluğu da görülür. Bilindiği gibi Stane, Prens Nikola ve Prenses Milena'nın üçüncü çocuğudur. Stane onun aslında çocukluk adıdır. Daha sonra Anastasia (1868-1935) ismini alacaktır. Rusya'nın meşhur Romanof hanedanından Leuchtenberg Dükü *George Maximilianovich* ile evlenmiş ve böylece Rusya'nın Büyük Düşesi *Anastasia Nicholaievna Romanova* olmuştur⁵⁴. İşte Valide Sultan'ın bahsettiği Stane budur. Prenses Milena'nın "15 yaşında genç kız oldu" diye bahsettiği Elena ise çiftin bu evlilikten olan çocuklarıdır.

II. Abdülhamid'in kızlarıyla ve eşleriyle de tanışan Karadağ Prensesi, haremde çok olumlu intibalarla ayrılmıştır. Böylelikle samimi ve kadın kadına yapılan bu sohbetin ardından Prenses Milena'nın kafasındaki endişeler ve önyargılar yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Anlatılanlardan ve duyduklarından farklı bir tabloyla karşılaşmış ve bundan bir hayli memnun olmuştur⁵⁵.

Akşam 9'dan sonra haremde uğurlanan Milena, gayet neşelidir ve rahatlamış gözükmektedir. İçindeki önyargılar ve korkular tamamen gitmiştir. Daha sonra Harem dairesinde yaşadıklarını ve gördüklerini Nikola'ya neşeli bir gülümsemeyle anlatmıştır⁵⁶.

Kendilerine gösterilen misafirperverlikten ve yapılan iltifatlardan dolayı memnuniyetlerini ileten Prens ve Prenses⁵⁷, on yedi gün süren ziyaretin ardından, 10 Eylül'de, Sadrazam ve Hariciye Nazırının da hazır bulunduğu bir törenle Marmara Vapur-ı hümayûnu ile Atina'ya uğurlanmışlardır⁵⁸. Dış basında ve Avrupa'da büyük etki oluşturan bu ziyaret, doğal olarak Osmanlı ve Karadağ basınında geniş yer bulmuştur. *İkdam* Gazetesi'nde Prens'in temasları gün be gün yayınlanırken⁵⁹, *Malumat Gazetesi*'nde ise giriş sayfasından Nikola'nın ve Prenses Milena'nın fotoğrafları birinci gün⁶⁰, Prens Danilo ve eşinin fotoğrafları

⁵³ Nikola I. Petrovich-Njegosh, *a.g.e.*, s. 730; Houston, *a.g.e.*, s. 175.

⁵⁴ C. Arnold McNaughton, *The Book of Kings: A Royal Genealogy*, V. 1, Garnstone Press, London 1973, s. 318.

⁵⁵ Nikola I. Petrovich-Njegosh, *a.g.e.*, s. 730; Houston, *a.g.e.* s. 175

⁵⁶ Marco Houston bu sözleri "gizen gizen" dedi diye çevirmiştir. Marco Houston, *a.g.e.*, s. 175. Günlüklerin orijinalinde de "gizen gizen" yazmaktadır. Nikola I. Petrovich Njegosh, *a.g.e.*, s.727-728. Ama kanaatimizce hem Milena'nın kelimeyi bu şekilde algılamış olma ihtimali hem de hatalı yazım olasılığı göz önünde bulundurulursa, valide sultanın "güzel güzel" dediği muhtemeldir.

⁵⁷ BOA, Y.PRK.HR, 28/1 (*Hicri 01.CA.1317- Milâdi 7.9.1899*).

⁵⁸ BOA, İ.HUS, 77/1317CA03 (*Hicri 01.CA.1317- Milâdi 7.9.1899*); BOA, DH.MKT, 2244/121 (*Hicri 04.CA.1317-Milâdi 10.9.1899*); BOA, Y.PRK.ASK, 154/83 (*Hicri 07.CA.1317- Milâdi 13.9.1899*).

⁵⁹ *İkdam*, 24 Ağustos 10 Eylül 1899.

⁶⁰ *Malumat*, 24 Ağustos 10 Eylül 1899.

ise İkinci gün giriş sayfasından yayınlamıştır. *Vatan, Sabah* gibi Osmanlıca yayın yapan gazeteler bu geziyi görürken, Karadağ'ın ulusal gazetesinde II. Abdülhamid'i öven bir yazı neşredilmiş⁶¹ ve *Neue Freie Press* gazetesinde bu ziyaretle ilgili detaylar yer almıştır⁶². Karadağ delegasyonu 26 Ağustos'ta "Marmara" gemisiyle İstanbul'dan ayrılmışlar ama ziyaretin etkileri uzun süre devam etmiştir⁶³.

Sonuç olarak, gerçekleşen ikinci ziyaretle birlikte, ilişkilerin daha iyi bir düzeye geldiği görülmektedir. Birinci ziyaretle kıyaslandığında daha ihtişamlı ve daha gösterişli bir karşılama olduğu sezilmektedir. Nikola, birinci ziyarette yanında Prenses Milena'yı getirmezken ikincisinde Prenses Milena'yı beraberinde getirmiştir. Denebilir ki bu ziyaret birinci ziyaretin meyvesidir. Artık tesis edilen dostluk ilişkilerinin sonuçlarının alınmaya başlandığı bir döneme girilmektedir.

II. Abdülhamid, prenses ve kraliçelere gösterdiği nazik tavırların, sadece onlara has bir durum olmadığını yabancı elçilerin eşlerine karşı sergilediği aynı nezaketten anlamaktayız. Harem-i hümayunda şahsen karşılaşması ve kızlarıyla tanıştırması, kızlardan oluşan bir orkestradan batı müziğinden parçalar seslendirmelerini istemesi, kraliçe ve prensesler kadar yabancı elçilerin eşlerini de memnun bırakmaktadır⁶⁴.

e. Prenses Milena'ya verilen Şefkat Nişanı

Abdülhamid'in muhataplarıyla kurduğu diyalogda kullandığı yöntemlerden birisi de hiç şüphesiz ki hediye vermektir. Arapça bir kelime olan hediye'nin Türkçedeki karşılığı "armağan"dır. Sözlüklerde "*İnsanlar arasında dostluk ve sevgi nişanesi olarak ya da muâzeret kaidesi uyarınca karşılıksız verilen nesne*" olarak tanımlanmaktadır. Tarihi çok eskilere dayanan hediyeleşmenin sosyolojik ve antropolojik derinliği olmakla birlikte, her toplum için farklı biçim ve şekilde tezahür etmektedir. Herhangi bir karşılık beklemezsizin verilen hediyelerin yanında, karşılıklı hediye verme ve bu vesile ile sosyal bir bağ kurma, sosyal bir itibar ve onur kazanma maksatlı hediyeleşmelere, tarihî süreç içerisinde karşılıklı antropologların tespitlerindedir⁶⁵. Nadir Özbek'ten naklen Bronislaw Malinowski'ye göre ise hediye, karşılıksız değil; aslında karşılıklıdır. Verilen hediye, mutlaka, herhangi bir şekilde geriye döner. Padişah hediyelerinde ise aynı zamanda "*siyasi mesaj*" da söz konusudur⁶⁶ ve siyasi

⁶¹ BOA, Y.A.HUS, 400/51 (*Hicrî 21.CA.1317-Milâdî 27.09.1899*).

⁶² BOA, Y.A.HUS, 400/110 (*Hicrî 22.C.1317-Milâdî 28.10.1899*).

⁶³ Özcan, *a.g.t.*, s. 155.

⁶⁴ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007, s. 314.

⁶⁵ Ali Bardakoğlu, "Hediye", *DİA*, c. 17, TDVY, İstanbul 1998, s. 151-155; *Encyclopadia Britannica*, "Gift Exchange". <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/233393/gift-exchange>> e.t. 02 Oct. 2008.

⁶⁶ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 121.

anlamda bir geri dönüşümün olacağı düşünülmektedir. Evrenselliğinin yanında işlevsellik özelliği de bulunan bu hediyeler, kimi tariflere göre karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Hatta duygusal yoğunluğun en çok olduğu bir hediyeleşmede dahi bilinçaltı bir karşılık bekleyişin olduğu ifade edilmektedir⁶⁷. Hediyeleşme kültürüne sahip olan Türklerin İslamiyet'le birlikte bu âdete daha başka bir önem attıkları bilinmektedir. Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde hediyeleşmenin öneminden bahsetmesi, İslam dininin bu âdete verdiği önemi göstermektedir⁶⁸. Dolayısıyla Abdülhamid'in Osmanlı Devleti hükümdarı sıfatı ve İslam dünyasınca kutsal kabul edilen "halife" sıfatını taşıyor olması, konumu itibarıyla ona hem komşularıyla iyi geçinme hem de onları kendi yanına çekerek, kalplerini İslam'a ve Türklere ısındırmak gibi bir misyonu yüklenmesi çok da uzak ihtimal değildir. Böylelikle onun bu gayretlerini, çatışmanın ve şiddetin hâkim olduğu bir coğrafyada daha konuşulabilir ve daha makul bir ortam oluşturma gayreti şeklinde anlamlandırabilmek mümkündür. Ama şunu da unutmamak gerekir ki Abdülhamid'in verdiği bu hediyeler, uluslararası ilişkilerde ve devletlerarası siyasette çok fazlaca görülen "iyi ilişkiler" kurma çabasının bir tezahürüdür. Sultan II. Abdülhamid, imparatorlara ve prenslere olduğu gibi imparatoriçelere ve prenseslere de bu bağlamda hediyeler vermiş, onların devlet ilişkilerindeki etkisini önemsemiştir. Prenses Milena'ya verdiği hediyeler, bu açıdan bakıldığında fevkalade yerinde olmuş ve yeni açılımların yakalanmasına katkı sağlamıştır. Bu hediyelerden birisi Prenses Milena'ya takdim edilen şefkat nişanıdır. Bilindiği gibi Şefkat Nişanı, üç rütbeden ibaret olan ve II. Abdülhamid döneminde kadınlara özel bir nişanın gerekliliği üzerine 1878'de yapılan nişanlardır.

Prenses Milena'ya verilen
Birinci Dereceden Şefkat Nişanı

⁶⁷ Mahmut Tezcan, "Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c. 22, S. 1, Ankara 1989, s. 32.

⁶⁸ Hadis-i şeriflerden birisi şöyledir. "Hediyeleşiniz Çünkü hediyeleşmek gönül kargınlığını giderir"; Başka bir hadisi şerifte ise Hz. Muhammed (S.A.V), "Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir." ve "Hediyeleşiniz ki muhabbetiniz artsın" gibi hadisi şerifler, İslam dininde hediyeleşmenin önemini anlatmaktadır. Bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi*, c. 16, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

Bu nişanlar deprem, yangın, su baskını gibi durumlarda ya da savaş zamanlarında bedenen ya da madden yararlılık gösteren kadınlara verilmek için tasarlanmıştır. Üzerinde II. Abdülhamid'in "*El-gâzî*" unvanı ve "*insaniyet, muavenet, hamîyyet*" kelimeleri yer almaktadır⁶⁹. Üç derecesi olan bu nişan, altından imal edilmiştir ve beş köşeli yıldız şeklindedir⁷⁰. Bu anlamlı ve son derece zarif 'Şefkat Nişanı'nın Karadağ Prensi'nin eşi Prenses Milena'ya 1899 da yaptığı bu gezide birinci rütbeden verilmiş olması çok manidardır⁷¹. Prenses Milena'nın kızları ve gelinlerine de verilen Şefkat Nişanı⁷² bugün Karadağ'ın eski başkenti Çetine'de *Nikola Müşes*'nin birinci katında sergilenmektedir. Görüldüğü gibi II. Abdülhamid'in Prenses Milena'ya karşı tutumu şüphesiz ki onun şahsında bütün Karadağ kadınlarını etkilemiştir. II. Abdülhamid'in Milena'nın yanında kızlarına verdiği şefkat nişanları da bunun bir kanıtıdır.

Fakat ayrılmadan hemen önce kendilerine Sultan Abdülhamid tarafından İzmit'deki Hereke fabrikası ürünlerinden olan çok kıymetli halılar hediye edilmiştir⁷³. Bu gezide karşılıklı verilen hediye ve madalyalar çok büyük anlamlar ifade etmektedir. Madalyalardan bir kısmını bizzat Prenses Milena takdim etmiştir. Beraberinde getirdiği ve Karadağ'ın önemli madalyalarından birisi olan Obiliç madalyasını Turhan Paşa'ya vermiş ve "*Lütfen bunu Ekselansları Ethem Paşa'ya takdim ediniz*" demiştir⁷⁴. Bu son derece anlamlıdır. Zira Ethem Paşa Osmanlı-Yunan Savaşında başkomutan olarak gösterdiği başarılarından dolayı Abdülhamid tarafından törenle karşılanmış ve müşirliğe terfi ettirilmiştir. Ethem Paşa adeta Osmanlı halkı nezdinde bir kahraman olmuştur⁷⁵. Madalyanın özellikle Ethem Paşa'ya iletilmesi ricası, Osmanlı Devleti'ne, Yunan savaşında verilen desteğin göstergesi olduğu kadar Osmanlı halkının sevgisinin kazanılması anlamına da gelmektedir.

⁶⁹ Artuk, a.g.m., c. 33, s. 154.

⁷⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB, İstanbul 1971, s. 315.

⁷¹ BOA, İ.TAL, 181/1317/Ra-012.

⁷² BOA, Y.E.E., 13/15; BOA, İ.TAL, 181/1317/Ra-012.

⁷³ Özcan, a.g.t., s. 170.

⁷⁴ Nikola I. Petrovich Njegosh, a.g.e., s. 730.

⁷⁵ Ethem Paşa (1851-1909) Trabzon'da doğmuş ve 17 yaşındayken Askerî Rüştîye'ye girmiştir. Bu okuldan teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Daha sonra Harp Okulu'na giren ve Kurmay Yüzbaşı olan Paşa, Plevne Savunması'nda Müşir Gazi Osman Paşa'nın yardımcısıdır. Onun yıldızının parladığı dönem ise 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Orduları Başkomutanı olarak görev almasıyla olmuştur. Yunanistan'ın mağlup edilmesinde onun büyük payı vardır. Barış antlaşması yapıldıktan sonra İstanbul'a dönen Ethem Paşa II. Abdülhamit tarafından törenle karşılanmış ve kendisine müşir rütbesi verilmiştir.

e. Taziye ve Sıhhat Temennisi İçeren Mesajlar

II. Abdülhamid'in dostluk kurmak istediği ülke liderlerinin ve eşlerinin iyi günlerinde olduğu kadar acı günlerinde de yanlarında olduğunu gönderdiği mesajlarla hissettirmesi, onu farklı kılan özelliklerind. Örneğin Karadağ Prensi Nikola'nın olduğu kadar onun eşi Prenses Milena ve çocuklarının sıhhatiyle de yakından ilgilenmesi, hiç şüphesiz ki II. Abdülhamid-Nikola dostluğunun gelişmesine yardımcı olmuştur. Nikola'nın cevabî mektuplarında Prenses Milena'nın sağlık durumuna da sık sık değindiği, II. Abdülhamid'i bilgilendirdiği görülmektedir. 1886 yılında Prens ve prensesin sıhhatte ve afiyette olup olmadıklarının sorulması ayrıca Padişah'ın sağlık ve afiyet temennilerinin kendilerine tebliğ edilmesi ferman buyurulunca, gereği yerine getirilmiş ve mesaj iletilmiştir. Cevabi mektubun üzerinde ve başlığında ise Prenses Milena'nın ismi vardır. Prenses Milena'nın bizzat kendi dilinden yazılan ve “*Son Altesse Princesse Milena*” diye başlayan Fransızca mektupta Milena, sıhhatte ve afiyette olduklarını söyleyerek, şöyle devam etmiştir:

“Hakpâ-yı şâhâneye bahş-i müfabbaret olan iltifât-ı cihandar-cân şâhâne-i mülükânelerinden dolayı ihtirâmat-ı fâika-i minnetdârânemizi ve sâye-i meveddevâye-i mülkdârilerinde kemâl-i afiyette bulunduğumuzu arz ederiz”

Bu teşekkür mektubun altında ise “Nikolas” imzası dikkat çekmektedir⁷⁶.

İnsani ilişkilere çok büyük önem veren Abdülhamid, hastalık ölüm kaza gibi istenmeyen hadiselerde, her zaman muhatabının yanında olduğunu hissettirmiştir. Bununla ilgili birçok örnek verebilmemiz mümkündür. Ama bunlardan konumuzla ilgili olan birkaçını vermemiz sanırız yeterli olacaktır. 1887'de Prens ve Prenses henüz bir yaşındaki torunlarının (Prenses Zorka ve Sırbistan Prensi Petar Karacorveviç'in çocuğu) ölümüyle büyük üzüntü yaşarlarken gönderdiği taziye mektubuyla Abdülhamid, onların acılarına ortak olmuştur⁷⁷. Aradan 3 yıl geçmemiştir ki bu kez kızları Zorka 1890'da yeni bir bebek dünyaya getirirken hayatını kaybetmiştir. Evlat acısının ne demek olduğunu çok iyi bilen Abdülhamid vakit kaybetmeden, kendi adına taziye ziyaretinde bulunulması için Çetine sefirine talimat vermiştir. Ayrıca Karadağ Prensi'ne bir nâme-i hümayun yazarak üzüntülerini dile getirmiştir⁷⁸.

Diğer taraftan, Abdülhamid'in, Prens'in kayınpederi ve Prenses Milena'nın babası Voyvoda Petar Vukotič'in vefatı nedeniyle gönderdiği taziye mektubu⁷⁹, Prens Nikola'nın olduğu kadar Prenses Milena'nın da muhabbetini kazanmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'in yazdığı tebrik mektuplarında Prenses Milena için kullandığı ifadeler dikkat çekicidir. 1887 yılbaşında Nikola'ya Fransızca ve

⁷⁶ BOA, Y.E.E., 46/123.

⁷⁷ BOA, Y.PRK.EŞA, 6/30.

⁷⁸ BOA, Y.A.HUS, 234/71.

⁷⁹ BOA, Y.A.HUS, 441/13.

hemen altında Osmanlıca çevirisiyle yazdıkları yılbaşı tebriğinde, II. Abdülhamid şu ifadeleri kullanmıştır:

“Sal-i cedid münasebeyle zâtı fehimânelerini tebrik eder ve bu vesile-i hasne ile zât-ı fehimâneleri ile zevce-i muazzezeleri Prenses Hazretlerinin mahâdim ve kerâimlerinin saadet bâli temenniyat-ı halisânesinin tecdüdiyle kesb-i mahzûziyet eylerim”.

Görüldüğü gibi Padişah’ın mesajlarında sadece Nikola’ya değil, eşi *zevce-i muazzezeleri* Prenses Milena’ya da yer verilmilmiştir. Nikola ise cevâbî mektuplarında hem kendi adına hem de Prenses adına teşekkürlerini sunmuş ve memnun olduğunu her daim belirtmiştir⁸⁰.

Osmanlı Devleti’nin Karadağ elçisi Ahmet Fevzi Paşa’nın 1891 yılında merkeze gönderdiği bir yazıda Prensesin Abdülhamid’e duyduğu minnet ve şükran hisleri tekrar dile getirilmektedir. Kasım ayında yüzelli kişinin katıldığı Prens ve Prensesin 31. evlilik yıldönümleri münasebetiyle düzenlenen bir kabul töreninde, Çetine elçisinin şahit olduğu konumuz açısından fevkalade önemlidir. Yabancı devletlerin elçilerinin davetli olduğu, devlet erkânının hepsinin eşleriyle birlikte eksiksiz bulunduğu bir gecede, Osmanlı elçisi Ahmet Fevzi Paşa, Viyana’dan geleli beri ilk defa *arx-ı vücud* eden Prenses, kabul töreni sırasında usulen takdim edilmiştir. Prenses gerek hastalığı sırasında gerekse de hastalığın pençesinden kurtulduktan sonra, Sultan Abdülhamid’in kendisi hakkında söylediği ve *iltifat buyurduğu* sözlerin kendisini ne suretle müteşekkir kıldığını büyük bir rikkatle elçiye ifade etmiştir. Prenses sözlerine şöyle devam etmiştir.

“Zatı şerketsemat hazret-i padişâhının lutf-kesterlikleri (lütfu bol olan) müriivetşârlıkları, ahlâ-nevâzlıkları, yalınz hastahüm zamanına munhasır olmayub her vakit bizleri müstağrik iltifat ve inayât-ı şebriyârleri buyurmaktadırlar”⁸¹.

Za’fıyyet ve nekâbet halinde bulunan Prenses Milena, Çetine’nin çetin kış şartları nedeniyle özellikle kış mevsiminin bir kısmını Podgoriça’da bir kısmını da deniz havası almak için sahil kenti *Bar*’da geçirmek istiyordu. Bu yönde çeşitli rivayetler dolaştığından haberdar olan Ahmet Fevzi Paşa, ona bunun gerçek olup olmadığını sormuştur. Prenses kısa mesafeli yolculuklar dahi yapmadığını ifade ederek sıhhatinin müsait olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle şimdilik Çetine’de kalmayı bahar geldiğinde Niş’te bulunan kerimelerinin yanına giderek *tebdil-i hava* yapmak istediği söylemiştir⁸².

Ahmet Fevzi paşa bir aralık dans salonuna geçtiklerinde Prens Nikola tarafından Prenses Milena’ya tekrar takdim edilmiştir. Bu sırada Prenses Milena, Osmanlı elçisine rahatsızlığından dolayı yürümekte hala müşkülât çektiğini, salona

⁸⁰ BOA, Y.PRK.NMH, 9/61.

⁸¹ BOA, Y.PRK.EŞA. 14/88, 19/R /1309 (Hicri).

⁸² BOA, Y.PRK.EŞA. 14/88, 19/R /1309 (Hicri).

gelinceye kadar bile yorulduğunu söylemiştir. Ara sıra açık havalarda bahçeye dahi sepet arabasıyla indirilip çıkartıldığını ve onunla gezmek zorunda kaldığını anlatmıştır. Bunun üzerine Prens Nikola araya girerek İstanbul'un *zuefa ve maraşa nakline mahsus sedyeleri gayet rahat ve sarsıntısız gezmeye pek müsait olduğunu bildiğini* zikrederek Dersaadet'deki maslahatgüzarlarına bu yönde bir yazı yazılrsa bu sedyelerden bulunup bulunamayacağını Ahmet Fevzi Paşa'ya sormuş ve onun kanalıyla Padişah'tan bu konuda yardımcı olmasını istirham etmiştir⁸³.

Ayrıca, II. Abdülhamid, Prensese Milena ile ilgili hadiselerde onun yakın akrabalarına mektuplar göndermiş ve bunu diplomatik anlamda yakınlaşma için bir vesile kabul etmiştir. Örneğin, İtalya Kralı Vittora Emanuel'e gönderdiği bir mektupta II. Abdülhamid, Kral'ın kayınvalidesi Karadağ Prensese Milena için sıhhat temennisinde bulunmuştur⁸⁴. Prens Nikola, eşinin sağlık durumuyla bu denli yakından ilgilenen Sultan'a karşı şükran hislerini ifade etmekten geri durmamıştır. Yıldız Sarayı Başkıtabetine çektiği telgrafta Nikola:

*"Prensese hazretlerinin sıhhati hakkında gerek bu defa ibraz buyrulan eser-i latfe ve atufetden ve gerek müşariinileyhânın mahdumu ve Roma'daki sefir-i şabaneleri ve sıhhatleriyle sık sık hatt-ı istifar buyrulmasından dolayı müşariinileybe son derece ve gayet samimi surette minnettar olmakla senaverleri bil-iştirak teşekkürât-ı sâdkânemizi arz ederiz."*⁸⁵

Evlilik kutlamalarında yine aynı hususlar dikkat çekmekte, Prens Nikola yanında mutlaka Prensese Milena'ya da yer verilerek nazik bir tavır sergilenmektedir. II. Abdülhamid'in hem onların evlilik yıldönümlerinde hem de kızlarının ve oğullarının evliliklerinde gönderdiği kutlama mesajlarında Milena'ya hitaben kullandığı ifadeler ilgi çekicidir. Kızlarının ve oğullarının evlilikleri nedeni ile onlara gönderdiği hediye ve madalyalar dahi Prens ve Prensese'ye verilen önemin ve değerinin bir göstergesidir.

1885 yılı Ağustos ayında yapılan cülus yıldönümü kutlamalarında, Prens Nikola'nın gönderdiği tebrik mektubuna cevaben Padişah, Prensese Milena'yı da konu edinerek teşekkürlerini şu şekilde iletmiştir. "*Zât-ı asilâneleriyle handân-ı âlîlerinin saadet ballerini temenni ederim*". Prens Nikola, bu nazik mektuba; "*Samimi sadakat hislerim bir kat daha arttı.*" diye karşılık vermiştir⁸⁶.

Bilindiği gibi, Karadağ Prensi I. Nikola, Prensese Milena'yla 8 Kasım 1860'ta küçük bir Ulah kilisesinde evlenmişlerdi. Evlendiği yıllarda henüz Danilo'nun öldürülmesinin yası tutuluyordu. Bu nedenle şenlikli bir düğün

⁸³ BOA, Y.PRK.EŞA. 14/88, 19/R /1309 (Hicri). Belgenin tarihi 9/R/1309- 30 Teşrin-i evvel 1307-11 Kasım 1891'dir.

⁸⁴ BOA, Y.PRK.NMH, 9/84.

⁸⁵ BOA, Y..PRK.NMH. 10/38, Tarih: 26/S /1325 (Hicri) 10 Nisan 1907, 26 Safer 1325.

⁸⁶ BOA, Y.PRK.NMH, 3/21 (Hicri 29.ZA.1302-Milâdi 09.09.1885).

olmamıştı⁸⁷. Çetine Sefiri Cevad Paşa, Prens'in evlilik yıldönümünün kutlanacağını haber verince⁸⁸ Sultan II. Abdülhamid bir telgraf yollayarak evlilik yıldönümlerini kutlamıştır.

Çiftin çocuklarının evliliklerine gösterilen ilgi ve alaka, II. Abdülhamid'in hem diplomasiyi hem de nezaketi bir arada götürmeyi bilmesine verilebilecek iyi bir örnektir. Prenses Milena'nın kızı Prenses Zorka ve Prens Petar Karacorceviç'in 11 Ağustos 1883'te Çetine'de gerçekleşen düğünlerinde, II. Abdülhamid'in Zorka için gönderdiği muhteşem takı göz kamaştırmıştır. Bu, düğünde Prenses Milena'nın kızına verilen en görkemli hediye olmuştur⁸⁹.

Yine bir diğer kızı Prenses Elena (Jelena) ile İtalya Prensi Vittorio Emmanuela, 18 Ağustos 1896 ve 24 Aralık 1896'da Roma'da düzenlenen bir düğünle evlenmişlerdir⁹⁰. Merasimde Osmanlı Devleti ve Padişah'ı temsilen Osmanlı Devleti'nin Roma sefiri görevlendirilmiş ve Padişah'ın tebrikleri kendilerine iletilmiştir⁹¹. İtalya Prensi Vittorio Emmanuela, Prenses Elena ile birlikte Ekim 1896'da İstanbul'a gelmişler, Padişah'ın özel ilgisiyle karşılanmışlardır. Bu ilginin nedenleri arasında, misafirlerin gelecekteki İtalya kralı ve kraliçesi olmasının yanında Nikola'nın kızı ve damadı olmalarının da büyük etkisi olduğu unutulmamalıdır⁹².

İşin ilginç tarafı Karadağ prensesinin nedimesinin (damdünür) tavsiyesi ve referansı bile Padişah nezdinde itibarlıydı. Haziran 1900'de Karadağ prensesi hazretlerinin dam dünürünün tavsiyesiyle Dersaadet'e gelen asar-ı atika muallimlerinden Mösyö Ori, İzmir civarında bazı *asâr-ı atika* mahallerine seyahat edeceğinden, onun korunup kollanması ve ağırlanması yönünde Aydın vilayetine bir irade gönderilmiştir⁹³. Eski eserlerin bulunduğu beldeleri gezmesinde kendisine her türlü kolaylığın gösterilmesi, tabi ki nedimenin değil Prenses Milena'nın Abdülhamid nezdinde sahip olduğu itibardan kaynaklanmaktadır.

Son olarak Karadağ Prensi ve Prensesinin büyük oğulları Danilo'nun düğününe bakalım. 27 Temmuz 1899'da Prens Nikola'nın İstanbul gezisinden hemen önce Danilo, Çetine'de Mecklenburg-Strelitz Grand Dükü Adolf V. Friedrich'in kızı Düşes Jutta Mecklenburg ile dünya evine girmiştir. Bu törene özel bir önem atfeden II. Abdülhamid, törene katılmak ve gönderdiği hediyeleri takdim etmek için Çetine'ye bir heyet göndermiştir⁹⁴. Törende Padişah nâmına

⁸⁷ Marco Houston, *a.g.e.*, s. 27

⁸⁸ BOA, Y.E.E., 46/137

⁸⁹ Houston, *a.g.e.*, s. 186.

⁹⁰ BOA, Y.MTV, 145/63.

⁹¹ BOA, İ.HUS, 50/1314/Ca-23.

⁹² BOA, DH.MKT, 2372/64.

⁹³ BOA, MF.MKT. 510/38, Tarih: 29/S /1318 (Hicrî).

⁹⁴ BOA, Y.PRK.NMH, 8/3.

takdim edilen hediyeler, herkesi şaşkına çevirmiştir. İsveç'te yayınlanan önemli gazetelerden birisi *Svenska Dagblad* gazetesi, düğünde Sultan II. Abdülhamid'in verdiği hediyeler hakkında yayın yaparak, verilen hediyeleri okurlarıyla paylaşmıştır⁹⁵.

Sonuç

II. Abdülhamid devlet ilişkilerinde gösterdiği dostluk politikasında kraliçe ve prensesleri unutmamış ve diplomasinin önemli bir ayağını kadınların oluşturduğunu göstermiştir. Verdiği şefkat nişanları onlara verdiği değeri göstermesi açısından son derece önemlidir. Kadının ikinci plana itildiği Karadağ'da II. Abdülhamid'in gösterdiği bu davranış önemsenilecek bir durum olarak değerlendirilmelidir. Unutulmamalıdır ki bunun, Prenses Milena'nın şahsında Karadağ toplumuna bir mesaj niteliği taşıması açısından sosyolojik bir yönü de vardır.

II. Abdülhamid'in yabancı elçilerle yaptığı çeşitli görüşmelerde dile getirdiği kadınlar hakkındaki düşünceleri, "*onlara çok şey borçlu olunduğu*" yönündedir. II. Abdülhamid'in madalya, nişan ve hediye konusunda Nikola'nın eşi ve kızlarının yanında, gelinlerine de cömert davrandığı gözlerden kaçmamaktadır. Böylelikle her şeyden önce bir anne ve baba olan Prens ve Prenses onure edilmiş ve sevgileri kazanılmıştır. Tabi ki sergilenen bu tavırda hiçbir zaman nezaket kaidelerinin dışına çıkılmadığı ve diplomatik bir nezaket kuralları çerçevesinde ilişkinin yürütüldüğü bilinmelidir.

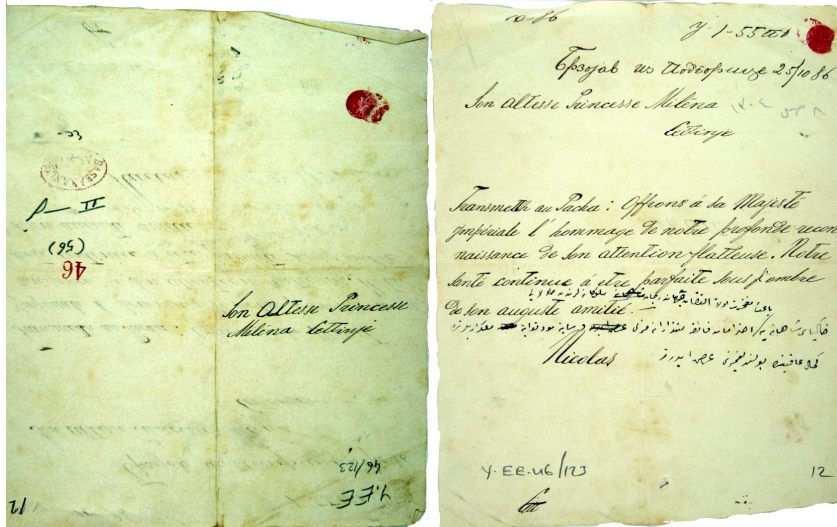
Karadağ Prensesi Milena'ya gösterilen bu ilgi, II. Abdülhamid'in onun özelinde bütün Karadağlı kadınların sempatisini kazanmasına yardımcı olmuştur. II. Abdülhamid verdiği hediyelerle, yazdığı mesajlarla gerek Prenses Milena'nın ve gerekse de Nikola'nın, kendisi ve Osmanlı Devleti hakkındaki olumsuz düşüncelerin yerini daha barışçıl düşüncelere bırakmasını sağlamıştır.

Ayrıca II. Abdülhamid'in eylemlerinde siyasi ve politik yönün olmasının yanında, insanî bir yönün olduğu da görülmektedir. Dikkat çeken bir husus da II. Abdülhamid'in, Prenses Milena'nın rahatsızlığını, sevincini ve acısını akrabalık kurduğu diğer ülke liderleriyle ilişkilerin geliştirilmesi adına bir vesile olarak gördüğüdür.

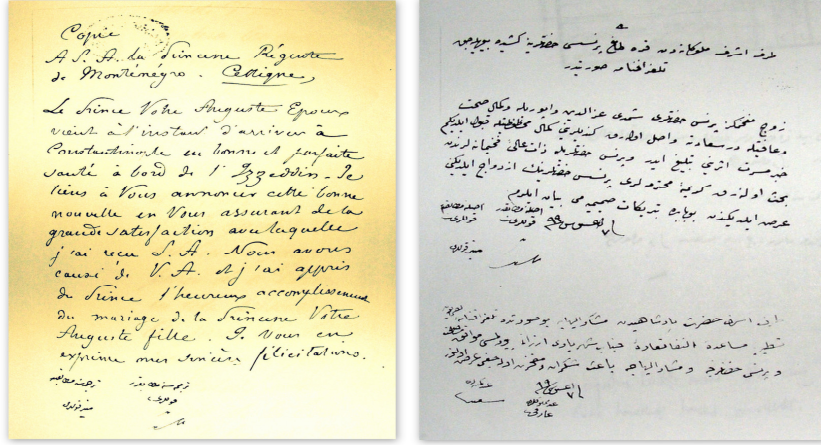
⁹⁵ Bu gazetede yayınlanan söz konusu makale Osmanlıcaya çevrilerle Berlin Sefiri tarafından Padişaha iletilmiştir. *BOA*, Y.A.HUS, 399 /37; Özcan, *a.g.t.*, s. 197.

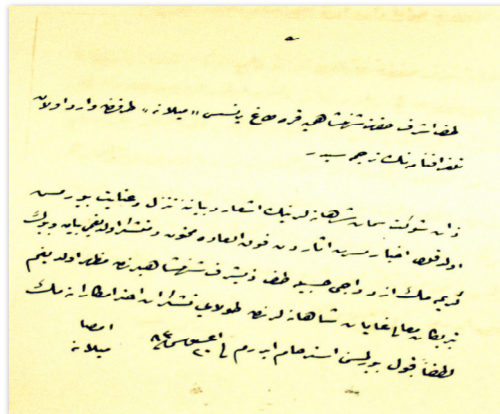
Karadağ Prensesi Milena

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.E.E. 46/123.

Abdülhamid'in Prenses Milena'ya gönderdiği 7 Ağustos 1299 (Rumi)-19 Ağustos 1883 (Miladi) Tarihli Telgrafi ve Tercümesi, BOA, Y.PRK.NMH, 2/50.

Prenses Milena'nın Abdülhamid'e gönderdiği 20 Ağustos 1883 tarihli telgraf ve tercümesi. BOA, Y.PRK.NMH, 2/50.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.TAL, DH.MKT, İ.HR, İ.HUS, MF.MKT, Y.PRK.NMH., Y.A.HUS, Y.E.E, Y.MTV, Y.PRK.BŞK, Y.PRK.EŞA, Y.PRK.HR, Y.PRK.ASK,

Gazeteler, İkdam, Malumat, New York Times.

Kitaplar ve Makaleler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

ANDRIJAŞEVIÇ, Zivko M., "Montenegro from Ancient Times to the Balkan Wars" *The History of Montenegro*, CIGG, Podgorica 2006, s. 126.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hediye" *DİA*, C. 17, TDVY, İstanbul 1998, s. 151-155.

BOEHM, Cristopher, *Blood Revenge, The Anthropology of Feuding in Montenegro and Other Tribal Societies*, University Press of Kansas, Kansas 1984.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi*, c.16, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

CASTELLAN, Georges, *Balkanların Tarihi*, Çev: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

DEMİREL, Fatmağül, *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyafetler Son Ziyaretler*, Doğan Kitap Yayınları, İst. 2007.

DEVİNE, Alexandre, *Montenegro The Warrior People Of The Black Mountain*, Grafos Dignitas Cetinje 1997 Ayrı Basım.

EDMONS, Paul, *To The Land Of The Eagle. Travels in Montenegro and Albania*, 1927.

Encyclopædia Britannica, "Gift Exchange". <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/233393/gift-exchange>> e.t. 02 Oct. 2008.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, Homer Kitabevi, Çev. Ali Berktaş, İstanbul 2006.

HOUSTON, Marco, *Nikola & Milena King and the Queen of The Black Mountain*, Leppi Publication, London 2003.

İRTEM, Süleyman Kani, *Bilinmeyen Abdülhamid, Hususi Ve Siyasi Hayatı*, Cilt. 1, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003.

KÂMİL KAPUDAN, *Karadağ Hakkında Bazı Ma'lûmata Şamildir*, Maârif Nezâret-i Celîlesi, İstanbul 1294.

KARPAT, Kemal H., *İslam'ın Siyasallaşması*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

KOLOĞLU, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2007.

LE QUEUX, William, *The Near East; The Present Situation in Montenegro, Bosnia, Servia, Bulgaria, Roumania, Turkey and Macedonia*, Doubleday, New York 1907.

- AÇBA, Leyla, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları*, L&M Yayıncılık, Haz: Harun Açıba, İstanbul 2005.
- MCNAUGHTON, C. Arnold, *The Book of Kings: A Royal Genealogy*, V. 1, Garnstone Press, London 1973.
- MERCAN, Mehmet, "Sadriazam Ahmet Cevat Paşa'nın Seyahatnamesi" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran S. 102, Mercan 1996 s. 158-159
- MIJATOVICH, Chedomille, *A Royal Tragedy. Being the Story of the Assassination of King Alexander and Queen Draga of Serbia*, Eveleigh Nash, London 1906.
- National Museum Of Montenegro, Court Library (First Room) Dispatched Letters*, F. XXXI, Doc.No.189, Dated 24 September 1883 <<http://www.mnmuseum.org/StartE.htm>> e.t. 2.11.2008
- NIKOLA I. PETROVICH-NJEGOSH, *Autobiographia Memoari Putopisi*, Ed: Dusan Vuksan, Cetinje 1969.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2008.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitapları, İstanbul 2008.
- OSMANOĞLU, Şadiye, "Sultan II. Abdülhamid Devrinde Harem Hayatı" *Hayat Mecmua*, S. 1-10, İst. 1963.
- ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 121.
- ÖZCAN, Uğur, *II Abdül Hamid Dönemi Osmanlı Karadağ Siyasi İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2009.
- ÖZCAN, Uğur, "Yabancıların Gözüyle 19.yüzyılda Karadağ Kadını" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2009, S.19, s. 25-36
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, MEB, İstanbul 1971.
- STEVENSON, Francis Seymour, *History of Montenegro*, London Jarrold, London 1914.
- TEZCAN, Mahmut, "Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, S. 1, Ankara 1989, s. 32.
- Time Magazine*, Milestones: Mar. 24, 1923.
- WILKINSON, John Gardner, *Dalmatia and Montenegro* Vol. 1, John Murray, London 1848.
- WYON, Reginald, Gerald Prance, *The Land of the Black Mountain; Adventures of Two English Men in Montenegro*, Methuen&Co, London 1905.

